

80-річчя

члена-кореспондента НАН України

І.І. ЗАЛЮБОВСЬКОГО

15 червня виповнилося 80 років видатному фізику й організатору вітчизняної науки членові-кореспондентові НАН України Іллі Івановичу Залюбовському.

І.І. Залюбовський народився 1929 р. на Полтавщині. У 1949 р. він вступив на фізико-математичний факультет Харківського державного університету. З того часу і до сьогодні доля Іллі Івановича нерозривно пов'язана з цим навчальним закладом. Тут він у 1952 р. під керівництвом академіка А.К. Вальтера розпочав свою наукову діяльність, яку поєднував із навчанням в аспірантурі, а потім — із викладанням. Протягом 1963–1965 рр. І.І. Залюбовський очолював групу вчених, яка, крім наукової роботи, готувала спеціалістів найвищої кваліфікації в Атомному центрі Арабської Республіки Єгипет. У 1966 р. Ілля Іванович захистив докторську дисертацію. У 1968 р. він брав участь у наукових дослідженнях та читав лекції в Манчестерській (раніше Резерфордівській) лабораторії в Англії. З 1965 р. після смерті А.К. Вальтера учений очолює кафедру експериментальної ядерної фізики, а з 1967 р. обіймає посаду проректора з наукової роботи Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Перший цикл досліджень І.І. Залюбовського був пов'язаний із вивченням процесів взаємодії прискорених частинок з атомними ядрами. Результати цих робіт, які вирізнялися системним характером та винахідливістю, не лише стимулювали розвиток нових теоретичних моделей, але й суттєво розширювали можливості використання ядерних реакцій для експериментальних досліджень структури атомного ядра. Уче-

ному за допомогою методів, що ґрунтуються на ефекті збурення кутових кореляцій, вдалося розв'язати проблему вимірювання статичних електромагнітних моментів атомних ядер. Ці роботи, які в 1983 р. було відзначено премією АН УРСР ім. К.Д. Синельникова, знаходять подальший розвиток на сучасних прискорювачах.

Після того як Ілля Іванович очолив кафедру експериментальної ядерної фізики, коло його наукових інтересів значно розширилося. Він започатковує нові як для себе, так і для колективу кафедри напрями досліджень, пов'язані з космічною фізикою, радіаційною фізикою твердого тіла та біофізикою.

За ініціативи І.І. Залюбовського інтенсивно розвиваються експериментальні методи дослідження взаємодії космічних променів з атмосферою і магнітосферою Землі. Ще на початку цих досліджень у результаті серії прецизійних експериментів, проведених під його керівництвом, було відкрито нове фізичне явище — ефект радіовипромінювання широких атмосферних злив космічних променів, а потім детально досліджено механізм його виникнення. Ці роботи в 1971 р. відзначено Державною премією УРСР у галузі науки і техніки.

Під керівництвом Іллі Івановича в Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна створено потужну експериментальну базу для розв'язання фундаментальних задач радіаційної фізики твердого тіла, радіаційного матеріалознавства, біофізики та медичної фізики, радіаційних випробувань і технологій, а також мікроаналізу речовини. У результаті організованих ним комплексних експериментальних

досліджень процесів взаємодії випромінювання різного походження і енергії з речовинами та матеріалами виявлено раніше невідомі закономірності та ефекти, пов'язані з радіаційним впливом на фізичні властивості металів, сплавів, напівпровідникових і полімерних матеріалів та біологічних об'єктів. Зокрема, виявлено ефект підсилення акустичного сигналу, збуджуваного потоками випромінювань у металах, що перебувають під дією статично розтягувальних напруг. Установлено, що це загальна властивість радіаційно акустичних ефектів у будь-яких комбінаціях речовин і матеріалів, а сам механізм генерації звуку потоками випромінювань універсальний. Цикл робіт із комплексного дослідження атомних ядер і процесів взаємодії частинок, ядер та випромінювання різної енергії з речовиною в 1994 р. було відзначено премією ім. Ярослава Мудрого.

Науковий стиль І.І. Залюбовського, який сформувався вже на першому етапі його входження в науку, характеризується не лише глибиною і фундаментальністю підходів, а й тісним зв'язком із прикладними перспективами. Один із найактивніших періодів наукової діяльності Іллі Івановича пов'язаний із реалізацією наукового доробку за оборонними замовленнями. Його особистий внесок у розвиток ядерної фізики, радіаційної фізики твердого тіла, фізики космічних променів та біофізики значною мірою вплинув на рівень досліджень у галузі експериментальної фізики в цілому.

Особливу увагу вчений приділяє вдосконаленню організації наукових досліджень. За ініціативою Іллі Івановича створено структурні підрозділи, які очолюють підготовані ним висококваліфіковані спеціалісти, продовжуючи раніше розпочаті дослідження у співпраці з установами НАН та Національного космічного агентства України, а також із провідними науковими ядерно-фізичними центрами ін-

ших країн. У межах міжнародного співробітництва досліджують структуру екзотичних атомних ядер на прискорювачах важких іонів за низькофонових умов Баксанської нейтринної обсерваторії, на створених спільно з Інститутом ядерних досліджень РАН експериментальних установах вивчають природу нейтрино та здійснюють підготовку до експериментів із пошуку темної матерії. Створено супутниковий телескоп енергійних заряджених частинок, який успішно проходить випробування на російському супутнику згідно з проектом «КОРОНАС-ФОТОН».

Серед опублікованих І.І.Залюбовським наукових робіт, загальна кількість яких перевищує 400, 5 монографій, підручник «Ядерна фізика» і єдиний у нашій країні навчальний посібник «Ядерна спектроскопія» для студентів університетів. Четверте видання підручника «Ядерна фізика» вдостеєне Державної премії України (1993 р.).

Проблему підготовки кадрів для нових галузей фізики І.І. Залюбовський завжди сприймав як найважливішу. Йому належить значна заслуга в організації та подальшому розвитку фізико-технічного факультету Харківського державного університету, першим деканом якого він був. Очолювана ним кафедра експериментальної ядерної фізики постійно здійснює пошук нових форм удосконалення підготовки фахівців із ядерної фізики. Серед учнів Іллі Івановича 8 докторів та близько 40 кандидатів наук.

Багато сил і енергії ювіляр віддає науково-організаторській та громадській роботі. Він був членом комітету з Державних премій України, повноважним представником Уряду України в Об'єднаному інституті ядерних досліджень (м. Дубна, Росія) та віце-президентом Українського фізичного товариства. Протягом багатьох років Ілля Іванович є головою Ради проректорів із наукової роботи Міністерства освіти і науки

України, головою Науково-експертної ради за фаховим напрямом «Фізика» відділення з питань науки Науково-методичної ради МОН України, головою фахової Ради з ліцензування та акредитації вищих закладів освіти України за природничими науками, членом президії наукових рад НАН України з ядерної фізики та фізики високих енергій, головою спеціалізованої ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій у галузі фізики ядра та елементарних частинок і фізики плазми, головним

редактором Вісника Харківського університету (Серія: «Ядра, частинки, поля»), членом редколегії «Українського фізичного журналу».

Плідна наукова діяльність І.І. Залюбовського відзначена орденом «За заслуги» всіх трьох ступенів, двома орденами Трудового Червоного Прапора та медалями.

Наукова громадськість, колеги та учні щиро вітають Іллю Івановича з ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, невичерпної енергії та нових творчих здобутків.

70-річчя члена-кореспондента НАН України В.М. КАВСАНА

17 червня виповнилося 70 років відомому вченому в галузі молекулярної біології членові-кореспондентові НАН України Вадимові Мусійовичу Кавсану.

В.М. Кавсан закінчив Київський медичний інститут (1964 р.). У 1981 р. очолив лабораторію, а в 1983 р. — відділ біосинтезу нуклеїнових кислот Інституту молекулярної біології і генетики НАН України. У 1995 р. його обрано членом-кореспондентом Національної академії наук України.

Вадим Мусійович — один із фундаторів досліджень з молекулярної біології та біотехнології на теренах колишнього СРСР. Коло його наукових інтересів охоплює організацію та структуру евкаріотичних генів, онкогенетику, молекулярну нейроонкологію. Ученому належить низка фундаментальних досягнень у галузі молекулярної біології, генної інженерії та онковірусології. Зокрема, він:

- уперше в Радянському Союзі здійснив синтез евкаріотичного гена;
- разом із Г.П. Георгієвим довів неоднозначність меж транскрипції генів евкаріотів;

- дослідив та синтезував глобінові транскриптони;
- визначив будову генів інсулінової суперродини;
- схарактеризував регуляторні ділянки інсулінових генів риб і створив зручну модель для вивчення цих генів у вищих організмів;
- визначив організацію та будову онкогенів і геномів деяких ретровірусів;
- з'ясував механізми адаптації ретровірусів до неспецифічних хазяїв.

Головний напрям нинішніх досліджень В.М.Кавсана та його наукової команди — визначення генів, причетних до виникнення і розвитку гліальних пухлин головного мозку. За допомогою методів так званої «експресійної генетики», новітніх підходів, пов'язаних із використанням віртуальних баз даних, знайдено кілька генів, які активуються або інактивуються в гліальних пухлинах. Для гена HC gp-39, який кодує хрящовий глікопротеїн із невідомою функцією, виявлено активацію